

**MINTAQAVIY XUSUSIYATLAR ASOSIDA INVESTITSIYALARNI
JALB QILISHNING ZAMONAVIY NAZARIY ASOSLARI**

*Qodirqulov Xumoyun Mirzo Voxid o'g'li,
Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqaviy xususiyatlar asosida investitsiyalarni jalb qilishning zamonaviy nazariy asoslari tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqotda John Dunning tomonidan ishlab chiqilgan eklektik paradigma (OLI modeli) hamda P. Krugman, M. Fujita va A. Venables tomonidan ilgari surilgan yangi iqtisodiy geografiya yondashuvlari asosida hududiy investitsion jozibadorlikni shakllantiruvchi omillar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: investitsiyalarni jalb qilish, mintaqaviy xususiyatlar, OLI modeli, eklektik paradigma, yangi iqtisodiy geografiya, aglomeratsiya, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, hududiy rivojlanish.

Global iqtisodiyotning rivojlanishi va xalqaro raqobatning kuchayishi sharoitida hududlarning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish iqtisodiy siyosatning strategik yo'nalishiga aylangan. Mintaqaviy xususiyatlar asosida hudud iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb qilishning nazariy asoslari ushbu sohadagi asosiy ilmiy-nazariy yondashuvlarni tizimlashtirish, ularni ishonchli xorijiy manbalar asosida tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etishni o'rganishni dolzarbligini oshirmoqda.

Ushbu model kompaniyalarning nima sababdan o'z faoliyatini xorijiy mamlakatlarga olib chiqishi va ularning xorijiy ishlab chiqarish joylarini tanlashini tushuntirishga xizmat qiladi.¹ OLI modeli uchta asosiy komponentga asoslangan:

– Kompaniyaning xorijiy bozordagi raqobatchilarga nisbatan ega bo'lgan noyob va qimmatli aktivlari, masalan, ilg'or texnologiyalar, brend nomi,

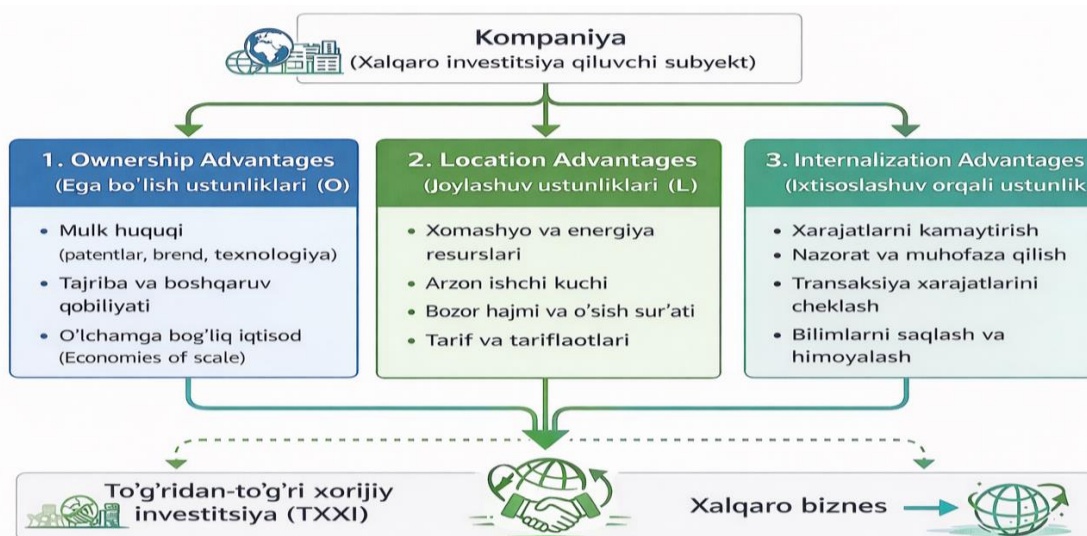
¹[Lance Eliot Brouters](#), Somnath Mukhopadhyay, Timothy J. Wilkinson, [Keith D. Brouters](#). "International market selection and subsidiary performance: A neural network approach". [Journal of World Business](#). Volume 44, Issue 3, July 2009, Pages 262-273

<https://scientific-jl.com/>

boshqaruv tajribasi, mualliflik huquqlari yoki ishlab chiqarish jarayonidagi maxsus bilimlarni o'z ichiga oladi. Ushbu afzalliklar kompaniyaga xorijda faoliyat yuritish bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlarni qoplash imkonini beradi.

- Xorijiy mamlakat yoki mintaqaning o'ziga xos jozibador jihatlari. Bularga keng bozor hajmi va o'sish sur'ati, arzon va malakali ishchi kuchi, rivojlangan infratuzilma, qulay soliq va tartibga solish muhiti, tabiiy resurslarning mavjudligi va siyosiy barqarorlik kiradi. Joylashuv afzalliklari kompaniyaning ishlab chiqarishni qayerda joylashtirishi haqidagi qaroriga bevosita ta'sir qiladi.

- Kompaniya o'zining noyob afzalliklaridan (masalan, texnologiya yoki nou-xau) litsenziya yoki franchayzing orqali emas, balki o'z sho'ba korxonasini tashkil qilish orqali foydalanish afzalligi. Bu usul kompaniyaning intellektual mulkini himoya qilish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va bozor ustidan nazoratni saqlab qolish imkonini beradi.

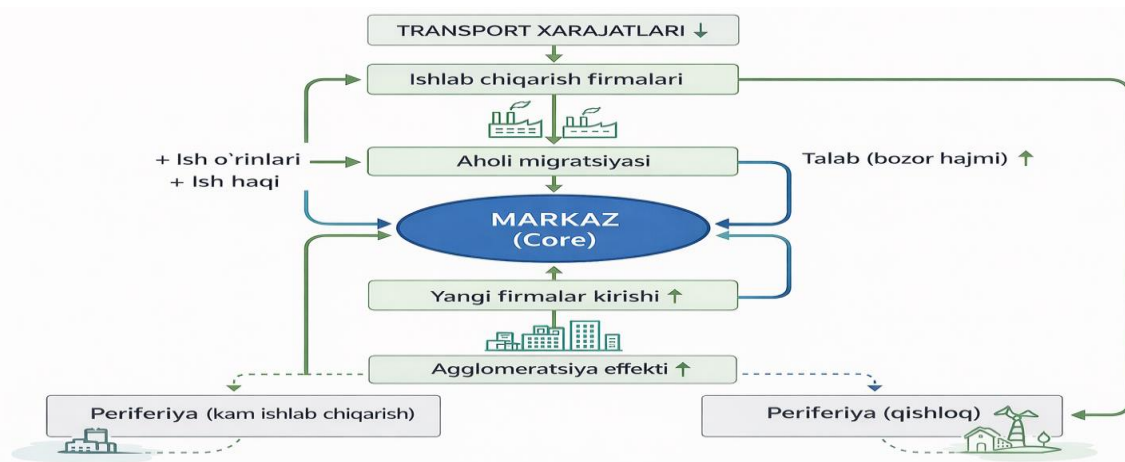
1-rasm. John Dunningning OLI modeli asosida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni shakllantirish mexanizmi²

Paul Krugman, Masahisa Fujita va Anthony J. Venables tomonidan ishlab chiqilgan. Yangi iqtisodiy geografiya) mintaqaviy rivojlanish va investitsiyalarni tushinishda inqilob qildi. Ushbu nazariyalarning markazida aglomeratsiya – iqtisodiy faoliyatning geografik jihatdan to'planishi – tushunchasi yotadi.

² Muallif ishlanmasi

<https://scientific-jl.com/>

Krugmanning modeli iqtisodiy faoliyatning nima sababdan ba'zi hududlarda to'planib qolishini tushuntirishga harakat qiladi. Ushbu model uchta asosiy kuchga asoslangan: ortib boruvchi daromadlar (katta hajmdagi ishlab chiqarish birlik mahsulotga sarflanadigan xarajatlarni kamaytiradi), transport xarajatlari va omillarning harakatchanligi. Ushbu kuchlarning o'zaro ta'siri natijasida bir marta iqtisodiy faoliyat ma'lum bir hududda to'plana boshlasa, bu o'z-o'zini kuchaytiruvchi jarayonga aylanadi va mintaqaviy nomutanosiblik yanada chuqurlashadi³.

1-rasm. P. Krugmanning Markaz-Perferiya modeli asosida iqtisodiy faoliyatning ba'zi hududlarda to'planishi sabablari⁴

Fujita, Krugman va Venablesning “The Spatial Economy” asari NEG sohasidagi eng muhim asarlardan biri hisoblanadi. Mualliflar iqtisodiyotning fazoviy jihatlarini tushuntirishda ortib boruvchi daromadlar, transport xarajatlari va ishlab chiqarish omillari harakatining uch tomonlama o'zaro ta'siriga asoslangan umumiy yondashuvni taklif qiladilar. Ushbu asarda shaharlar, mintaqalar va xalqaro savdo tizimlarining shakllanishi yagona nazariy ramka asosida tahlil qilinadi.

Agglomeratsiya xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda o'ta muhim rol o'ynaydi. Bir hududda allaqachon joylashgan xorijiy kompaniyalarning mavjudligi quyidagi

³Fragkiskos Filippaios. [Carmen R. Stoian](#). Dunning's eclectic paradigm: A holistic, yet context specific framework for analysing the determinants of outward FDI:Evidence from international Greek investments. 1 June 2008. Elsevier BV'. DOI: 10.1016/J.IBUSREV.2007.12.005

⁴ Muallif ishlanmasi

sabablarga ko'ra yangi investorlar uchun jozibador bo'ladi:

1. Bilim va texnologiya spilloverlari: Kompaniyalar bir-biridan o'rganadi, malakali ishchi kuchi bir korxonadan ikkinchisiga ko'chib o'tadi, natijada umumiy bilim darajasi oshadi.

2. Ixtisoslashgan ishchi kuchi bozori: Aglomeratsiyalangan hududlarda ma'lum bir soha uchun zarur bo'lgan malakali mutaxassislarni topish osonroq.

3. Ta'minotchilar va xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalar tarmog'i: Yirik korxonalar atrofida ularga xizmat ko'rsatuvchi kichik va o'rta biznes sub'yektlari shakllanadi.

4. Infratuzilma va institutsional muhit: Aglomeratsiyalangan hududlarda infratuzilma va davlat xizmatlari odatda yaxshiroq rivojlangan.

Spillover effekti esa bir mintaqadagi investitsiyalarning o'sishi qo'shni mintaqalarda ham iqtisodiy faollikni oshirishiga olib keladi. Masalan, Meksikadagi tadqiqotlar mintaqalar o'rtasida ijobiy fazoviy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatgan, bu esa murakkab vertikal TXXI mavjudligiga ishora qiladi.

Bundan tashqari, mintaqaviy investitsiyalarni o'rganishda an'anaviy ekonometrik modellar ko'pincha hududlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va spillover effektlarini hisobga olmaydi. Fazoviy ekonometrika esa aynan shu muammoni hal qilish uchun ishlab chiqilgan. Ushbu usul bir hududdagi o'zgarishlar qo'shni hududlarga qanday ta'sir qilishini o'rganish imkonini beradi.

Bouزيد va Toumi tomonidan 2022-yilda Tunis uchun o'tkazilgan tadqiqot mintaqaviy TXXI ning fazoviy bog'liqligini o'rganishda muhim misol hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda mualliflar dinamik GMM (umumlashtirilgan momentlar usuli) va fazoviy avtoregressiv modellardan foydalanganlar. Natijalar shuni ko'rsatdiki, Tunisda TXXI asosan qirg'oqbo'yi hududlarida to'plangan va mintaqalar o'rtasida kuchli fazoviy bog'liqlik mavjud: bir mintaqadagi TXXI oqimining oshishi qo'shni mintaqalardagi TXXI oqimining ham oshishiga olib keladi.

Fazoviy modelning asosiy formulasi quyidagicha:

$$FDI = \alpha_0 + \alpha_1(\text{Host Variables}) + \rho \cdot W \cdot FDI + \epsilon$$

Bu yerda:

FDI: To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimi.

Host Variables: Qabul qiluvchi mamlakat/mintaqa xususiyatlarini ifodalovchi o'zgaruvchilar (masalan, YaIM, infratuzilma, boshqaruv sifati).

W: Mintaqalar o'rtasidagi fazoviy munosabatlarni aniqlovchi tortish matritsasi.

ρ (rho): Fazoviy avtoregressiya parametri bo'lib, qo'shni mintaqalardagi TXXI oqimining o'rganilayotgan mintaqaga ta'sir kuchi va yo'nalishini o'lchaydi.

ϵ : Xatolik hadi.

Agar ρ koeffitsienti musbat va statistik jihatdan ahamiyatli bo'lsa, bu qo'shni mintaqalar o'rtasida ijobiy spillover effekti (ya'ni, aglomeratsiya) mavjudligini ko'rsatadi. Bu model yordamida tadqiqotchilar nafaqat qaysi omillar muhimligini, balki bir mintaqadagi investitsiyalar qo'shni mintaqalarga qanday ta'sir qilishini ham aniqlashlari mumkin.

So'nggi adabiyotlarda quyidagi mintaqaviy xususiyatlar asosida hududlarga investitsiyalarni jalb qilishning quyidagi determinantlar alohida ta'kidlanmoqda:

❖ Sanoat aglomeratsiyasi: Ma'lum bir sanoat korxonalarining hududiy jihatdan to'planishi. Bu yangi firmalar uchun ixtisoslashgan ishchi kuchi, ta'minotchilar va bilim spilloverlariga kirish imkonini yaratadi.

❖ Savdo xarajatlari va bozorga kirish imkoniyati: Transport infratuzilmasining rivojlanganligi va yirik bozorlarga yaqinlik muhim ahamiyatga ega.

❖ Madaniy va geografik masofa: Turli tadqiqotlar geografik, madaniy va ma'muriy masofaning oshishi bilan TXXI oqimlari o'rtasida salbiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatgan. Investorlar o'z mamlakatiga o'xshash madaniyat va tilga ega bo'lgan mintaqalarni afzal ko'radilar.

❖ Ijtimoiy tarmoqlar va diasporalar: Mavjud ijtimoiy aloqalar va diaspora tarmoqlari investorlar uchun muhim ma'lumot va ishonch manbai bo'lib xizmat qiladi.

❖ Mehnat bozori xususiyatlari: Ishchi kuchining malakasi va uning narxi o'rtasidagi muvozanat muhim. Ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda

investorlar arzon ishchi kuchidan ko'ra, malakali va moslashuvchan ishchi kuchiga ko'proq e'tibor berishadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Blanc-Brude, F., Cookson, G., Piesse, J., & Strange, R. (2014). The FDI location decision: Distance and the effects of spatial dependence. *International Business Review*, 23(4), 797–810. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2014.01.001>
2. Blonigen, B. A. (2005). A review of the empirical literature on FDI determinants (NBER Working Paper No. 11299). National Bureau of Economic Research. <https://www.nber.org/papers/w11299>
3. Bouzid, B. N., & Toumi, S. (2022). The determinants of regional foreign direct investment and its spatial dependence: Evidence from Tunisia (Policy Research Working Paper No. 10040). World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/34839>
4. Casi, L., & Resmini, L. (2011). The spatial distribution of FDI across European regions: Does a country effect exist? (FREIT Working Paper No. 294). Forum for Research in Empirical International Trade. <https://www.econstor.eu/handle/10419/118886>
5. Coughlin, C. C., & Segev, E. (2000). Foreign direct investment in China: A spatial econometric study. *The World Economy*, 23(1), 1–23. <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00261>
6. Do, H. T., Nguyen, D. D., & Thanh, T. T. M. (2025). The impact of provincial-level institutional quality on attracting foreign direct investment in the Red River Delta provinces. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, 8(4), 123–133. <https://doi.org/10.53894/ijirss.v8i4.7744>
7. Dunning, J. H. (1988). The eclectic paradigm of international production: A restatement and some possible extensions. *Journal of International Business Studies*, 19(1), 1–31 <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490372>
8. Dunning, J. H. (1993). *Multinational enterprises and the global economy*. Addison-Wesley.

9. Fujita, M., Krugman, P., & Venables, A. J. (1999). The spatial economy: Cities, regions, and international trade. MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262561471/the-spatial-economy/>
10. Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. Journal of Political Economy, 99(3), 483–499. <https://doi.org/10.1086/261750>